

מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות

**התנתקות מתואמת :
ההזדמנויות והחסמים**

יוחנן צורף

ירושלים, פברואר 2005

THE FLOERSHEIMER INSTITUTE FOR POLICY STUDIES

**Coordinated Disengagement
Opportunities and Barriers**

Yochanan Tzoreff

עורכת אחראית: שונמית קרין
עריכת לשון: ליאורה הרציג
הכנה לדפוס: זהבה דדון
הדפסה: דפוס אחוה בע"מ

פרסום מס' 3/36 Publication No.
ISSN 0792-6251

© 2005 מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות בע"מ
רח' דיסקין 9 א', ירושלים 96440 טל: 5666243-02 פקס: 5666252-02
office@fips.org.il

על המחבר

יוחנן צורף (סא"ל מיל') לשעבר היועץ לענייני ערבים של המינהל האזרחי ברצועת עזה וחבר ועדת הקישור האזרחית אחרי אוסלו. כיום חוקר באוניברסיטת בר-אילן ועמית מחקר במכון למדיניות נגד טרור במרכז הבין-תחומי בהרצליה.

על המחקר

המחקר מנסה להתמודד עם התמורות שהתחוללו בזירה המדינית לאחר מותו של ערפאת ולבחון את השפעותיהן על יישום תכנית ההנתקות. בעיקר מתמקד המחקר בשאלה האם ניתן להמשיך ולהתייחס לתכנית זו כמו אל גט כריתות כפי שסבר ראש ממשלת ישראל שרון בעת שגיבש אותה, או שיש לנצל את התמורות שהתחוללו כדי להניח תשתיות לקראת הסדרים מדיניים ארוכי טווח או הסדר קבע המכיר במגבלות שני הצדדים.

על המכון

בשנים האחרונות גוברת בישראל המודעות לחשיבותו של מחקר המכוון לסוגיות של מדיניות. ד"ר סטיבן ה' פלורסהיימר יזם את ייסודו של מכון שיתרזכז בסוגיות מדיניות ארוכות טווח. מטרתו הבסיסית של המכון היא לחקור תהליכים יסודיים שיעסיקו את קובעי המדיניות בעתיד, לנתח את המגמות ואת ההשלכות ארוכות הטווח של תהליכים אלה ולהציע לקובעי המדיניות חלופות של מדיניות ואסטרטגיה. תחומי המחקר המתנהל במכון הם: יחסי דת, חברה ומדינה בישראל; יהודים וערבים בישראל; ישראל ושכנותיה הערביות; חברה, מרחב וממשל בישראל.

חברי הוועד המנהל של המכון הם: ד"ר סטיבן ה' פלורסהיימר (י"ר), עו"ד י' עמיהוד בן-פורת (סגן י"ר), מר דוד ברודט, לשעבר מנכ"ל משרד האוצר, ומר הירש גודמן, עמית מחקר בכיר במרכז יפה ללימודים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל-אביב. ראש המכון הוא פרופ' עמירם גונן, מן המחלקה לגאוגרפיה באוניברסיטה העברית בירושלים. משנה לראש המכון הוא פרופ' שלמה חסון מן המחלקה לגאוגרפיה באוניברסיטה העברית בירושלים.

מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות
פרסומים נוספים בנושא ישראל ושכנותיה הערביות

- סוגיות בתכנון ובפיתוח יישובים בישות הפלסטינית המתהווה, ראסם חמאיסי, 1994.
- ערים פלסטיניות חדשות בצד קיימות, ראסם חמאיסי, 1996.
- גדר ההפרדה והשכונות הערביות בירושלים: שילוב או הפרדה – רק לא דחיית ההכרעה, יעקב גארב, 2004.

תוכן העניינים

7	א. תמורות בזירה הישראלית-פלסטינית לאחר מות ערפאת
11	ב. חסמים פוטנציאליים ליישום ההתנתקות
11	1. חסמים מתוך המערכת הפלסטינית
13	2. חסמים מתוך המערכת הישראלית
15	ג. והיה אם לא יטופלו חסמים אלה
15	1. הבעיות בצד הפלסטיני
18	2. הבעיות בצד הישראלי
19	ד. אסטרטגיות ודרכי התמודדות
21	1. אסטרטגיות ממקסמות
23	2. אסטרטגיות ממזערות
24	ה. סיכום

א. תמורות בזירה הישראלית-פלסטינית לאחר מות ערפאת

מותו של ערפאת מחולל בזירה המזרח-תיכונית ובזירה הישראלית-פלסטינית תקוות לפתיחת עידן אחר ולפריצת דרך מדינית מחודשת. בחלוף ארבעים ימי האבל על מות ערפאת מתנהגת הזירה הפלסטינית כמי שחסימה כבדה הוסרה מדרכה ודם חדש החל לזרום בעורקיה. האווירה החגיגית שאפיינה את מערכת הבחירות לנשיאות, בהן נבחר אבו מאזן ליושב ראש הרשות הפלסטינית, שקפה לא רק תחושה של קורת רוח מצד הציבור ממערכה זו, אלא גם אמון שיש בכוחו להשפיע על התוצאות. אוירה כזו עומדת בניגוד מוחלט לשורר במערכות מעין אלה במדינות ערב. למרות ששיעור המצביעים לא עלה על 50% מכלל הרשומים בפנקס הבוחרים בעלי זכות ההצבעה ברשות נחשבה מערכת בחירות זו לחסרת תקדים בעולם הערבי מבחינת טוהרה, תוצאותיה ואופן התנהלותה; (חשוב לציין כי לא מדובר במי שבאו ונרשמו; הרשות הכריזה על מועדי הבחירות מאוגוסט וקראה, על פי דרישת האירופים, לכל מי שרוצה לבוא ולהרשם, כדי למנוע זיופים או מניפולציות במרשם התושבים). פובליציסטים פלסטינים אף הבליטו במאמריהם את קנאת מדינות ערב בפלסטינים.

התמורות ברשות הפלסטינית באות לידי ביטוי בהתפתחויות ובאירועים שהתרחשו מאז מותו של ערפאת שיש בהם כדי להצביע על שינוי. בין היתר מדובר ב:

- **פעילות דיפלומטית.** מאז מות ערפאת ובחירת בוש מתנהלת ברשות הפלסטינית פעילות דיפלומטית אינטנסיבית. נשיאים, ראשי מדינות, שרים ופונקציונרים בכירים ממדינות ערביות ומערביות מרבים לפקוד את משרדיהם של מחמוד עבאס (אבו מאזן) ושל אחמד קריע (אבו עלאא). פעילות עירנית זו היא בבחינת שינוי בולט לאחר למעלה משלוש שנות בידוד וסגר שהטילה ישראל על ערפאת, במהלכן גם נמנעו מרבית נציגי המדינות הללו מפגישה עמו.
- **ההנהגה הפלסטינית.** חלוקת הסמכויות של ערפאת בין ארבעת האישים הבכירים, בפרק הזמן שממותו ועד לבחירות לנשיאות נעשתה באורח שקט וללא ערעור מצד גופים או אישים שנחשבו ליריבים. על פי הכללים שקבע החוק הפלסטיני מילא אבו מאזן, ששימש כמזכיר הוועד הפועל של אש"פ, את מקומו של ערפאת כיו"ר אש"פ, רוחי פתוח ששימש כיו"ר הפרלמנט מילא את מקומו כיו"ר הרשות, אבו עלא המשיך בתפקידו כראש ממשלה ופארוק קדומי שעדיין מתגורר בתוניס ואשר שמש כמזכיר הפת"ח, נתמנה ליו"ר פת"ח במקומו של ערפאת. הדבר מלמד על הלקח השלילי שנלמד בזירה הפלסטינית מימי ערפאת: היה ברור לכל שלאחר הסתלקותו, דרכי הניהול וההתנהלות של השלטון ייראו אחרת ויתאפיינו ביתר שקיפות, בביזור סמכויות ובהאצלתן. ההפרדה לשלוש רשויות, כפי שבאה לידי ביטוי בחלוקת הסמכויות לאחר

הבחירות, היא מהלך משמעותי ביותר מבחינת הציבור הפלסטיני, המבקש לחקות את המשטר הדמוקרטי בישראל. רבים מן הפלסטינים מצפים כי תהליך זה יתממש בפועל במהלך שנת 2005, עם השלמת הבחירות לנשיאות, לרשויות המקומיות, למועצה המחוקקת ולמוסדות פת"ח.

- **מעמדו של אבו מאזן.** אבו מאזן הוא האיש שהתעמת יותר מכל אישיות פלסטינית אחרת עם ערפאת בשל חילוקי דעות חריפים ביניהם בנוגע לדרכי ניהול השלטון. על רקע זה הוא ספג ביקורת קשה מחבורה גדולה של אישים בכירים, מקורבי ערפאת, שקיומם היה תלוי בו. עם זאת, כיום הוא נהנה ממעמד של "מספר אחד", ומנהיגותו לאחר ניצחונו בבחירות הולכת ומתחזקת. להכרה זו הגיעו גם יריביו מימי ממשלתו קצרת הימים (מאי-ספטמבר 2003). ברור לכל שאין אישיות אחרת זולת אבו מאזן היכולה לעמוד בראש מערכת השלטון הפלסטיני בעת הזו, גם אם מנהיגותו ואולי גם דרכו המדינית שונות מאלו של ערפאת. מרואן ברע'ותי היה אף הוא מועמד לנשיאות, אך הסיר את מועמדותו שבועות אחדים לפני הבחירות. מעשה זה מיתן גם הוא מוקד התנגדות בקרב דור הביניים של הפת"ח, שביקש באמצעות הצבת מועמדות זו להתרות מפני דחיקתו ממוקד קבלת ההחלטות.

- **תחושות של אופטימיות בקרב האוכלוסייה הפלסטינית.** אלה באות לידי ביטוי גם בסקרי דעת הקהל שפורסמו מאז מות ערפאת וממחישים את ממדי הביקורת שנמתחה עליו בשל דרכי ניהולו ותפקודו ואת התקווה העזה המקננת בלב רבים, שלאחר מותו תיפתחנה הזדמנויות חדשות בזירה הפנים-פלסטינית ובזירת המשא-ומתן עם ישראל.

- **מעמדם של ארגוני האופוזיציה הפלסטיניים.** במעמדם של ארגונים אלה חלה ירידה משמעותית לאחר מות ערפאת, והיא באה לידי ביטוי מובהק בסקרים. הדבר בולט בייחוד בחמא"ס, שאיבדה חלק ניכר משיעורי התמיכה שהיו לה לפני מותו. מממוצע של כ-30% תמיכה חלה ירידה לממוצע של כ-18% לאחר מותו. לעמדתו זו של הציבור יש משקל מכריע משתי סיבות: ראשית, משום שהמגמה ששינוי זה משקף מעניקה חיזוק רב לאבו מאזן, ושנית, משום שחמא"ס ייחסה מאז ומתמיד חשיבות רבה להלכי הרוח שמשדר הציבור. תמורות אלה עשויות להשפיע על דרך קבלת ההחלטות בארגון ואף לשנות מדיניות או החלטות שכבר התקבלו. נכונותה של חמא"ס ליטול חלק בשלטון עשוי להשיב לה מן התמיכה העממית שאבדה. הדבר כבר בא לידי ביטוי בהישגים המרשימים שרשמה לזכותה בבחירות שנערכו לרשויות מקומיות בגדה המערבית וברצועת עזה.

● **עמדת ישראל בנוגע לחד-צדדיות של ההתנתקות.** מאז הסתלקותו של ערפאת הביעה ישראל נכונות לגלות גמישות בעניין החד-צדדיות של ההתנתקות, ולתאם חלקים ממנה עם הצד הפלסטיני. נכונות זו, שבאה לידי ביטוי באמירות שונות של אישים ישראלים בכירים, בהם ראש הממשלה שרון, נתפסת על ידי פלסטינים רבים כאחד מסממני השינוי החיוביים המתחוללים באזור לאחר מות ערפאת.

השאלות שמציבה התפתחות זו הן: האם נכון להמשיך לקדם את תכנית ההתנתקות במתכונת שהותוותה מלכתחילה על ידי שרון? במילים אחרות, האם רצוי לנקוט מהלך חד-צדדי של מתן גט כריתות, ולהקים חומה בין הצדדים, תוך התעלמות מקיומו של מי שמעבר לה? ושמה עדיף לראות בהתפתחויות המתחוללות בזירה הפלסטינית הזדמנות לבנייה מחודשת של אמון בין הצדדים, במגמה להביא להפסקת האלימות ובהדרגה – גם לפיוס בין שני העמים? יש לזכור שעל הפרק עדיין עומדת שאלת כוחה של המנהיגות החדשה ויכולת השפעתה בקרב הציבור הפלסטיני. ציבור זה מודע לאחריותו של ערפאת לקיפאון המדיני ששרר באזור בארבע השנים האחרונות. ציפיתו לשינוי מגבירה את התמיכה באבו מאזן. אולם תמיכה זו עלולה להיעלם כשם שנעלמו תקוות דומות בעבר, אם לא תזכה כל העת לחיזוקים מצד כל הגורמים המעורבים במערך הכוחות הישראלי-פלסטיני. ההיסטוריה הפלסטינית רצופה מעברים מתקוות לאכזבות ומציפיות אופטימיות למשברים. כל מעבר כזה היה כרוך בגילויי אלימות קשים, שחזרו והשקיעו את הזירה המקומית בכאוס. מי לידנו יתקע שההיסטוריה לא תחזור על עצמה? והאם ישראל יכולה, בהיותה הצד החזק במשוואת הכוחות, לתרום לשינוי השגרה ההיסטורית ההרסנית הזו?

דומה שהתשובה לשאלה זו נעוצה בחיבור הנדיר שנוצר, לראשונה, בחברה הפלסטינית, ואולי גם בעולם הערבי בכללו, בין מנהיג וציבור הרואים עין בעין את האינטרסים החיוניים של החברה, מצביעים על אותם יעדים ושואפים להגשים אותם. ראייה משותפת זו גם מעניקה לאבו מאזן לגיטימציה מן הסוג שלא היה לערפאת. אמנם אין בלגיטימציה זו יראת כבוד כמו זו שהייתה לערפאת, שהצליח להתקבע כסמל מקודש של המאבק הפלסטיני, אך יש בה הרבה אמון ואמינות. כמו כן, ערפאת נתפס – אם בסתר ואם בגלוי – כדמות נלעגת, ואילו דמותו של אבו מאזן נקייה מנלעגות זו. אחת הבעיות שאתן צריכים להתמודד מנהיגים בעולם הערבי היא הצורך המתמיד שלהם בלגיטימציה, משום שאין זהות בין האינטרסים של השליט לאלו של החברה. דווקא על רקע זה מתחיל אבו מאזן את דרכו מעמדת פתיחה טובה יחסית. אם יצליח לבסס עמדה זו, היא עשויה להתפתח לדגם שאותו יבקשו לחקות גם מדינות ערביות אחרות באזור.

כמדינה בעלת השפעה מכרעת על ההתרחשויות בזירה הפנים-פלסטינית, יכולה ישראל לחרוץ את גורלו של אבו מאזן באמצעות המדיניות שתנקוט מעתה ואילך. שינוי במדיניות יחייב הערכה מחדש של דפוסי החשיבה ושל תהליך קבלת ההחלטות בסוגיה

הפלסטינית: לא עוד מאבק שחרדת הקיום היהודי מכתובה את מהלכו, אלא הגברת העירנות למתרחש בחברה הפלסטינית וחידוד הרגישות למסרים שמסדר הציבור הפלסטיני. רובו של ציבור זה רואה בישראל את הגורם בו תלויה למעשה הצלחת הדמוקרטיה הפלסטינית, לכשתקום.

ב"נאום הרצליה" האחרון (16.12.04) ביטא ראש הממשלה שרון את נכונותו להכניס שינוי מסוים באופן היישום של תכנית ההתנתקות, אך אין בדבריו כדי ללמד על שינוי בתפיסה הישראלית את הזירה הפלסטינית. בין היתר אמר: "לאור ההזדמנויות החדשות והפוטנציאל למנהיגות פלסטינית חדשה, ישראל תהיה מוכנה לתאם סוגיות שונות הנוגעות להתנתקות עם ממשלה פלסטינית עתידית, ממשלה שיכולה ומוכנה ליטול אחריות על האזורים שאותם נפנה".¹

נראה אפוא כי יישום ההתנתקות עשוי לקבל מעתה אופי של מהלך מעצב: יש בו כדי לקבוע במידה רבה לאיזה כיוון תפנה מערכת היחסים בין ישראל לפלסטינים בעידן שלאחר ערפאת. כדי להבטיח תנופה חיובית, נדרשת הכרה מעמיקה יותר של הלכי הרוח, התהליכים והמגמות המתגבשים בזירה הפנים-פלסטינית ביחס לעתיד מערכת היחסים עם ישראל וביחס לדמותה של החברה והיישות הפלסטינית.

לאור האמור לעיל נראה כי האופציה המועדפת כיום היא התנתקות מתואמת, דהיינו, ניסיון לתאם יישום של כל פרט מן התכנית, שעליו יוסכם בין שני הצדדים. אופציה זו אמורה להתבסס על העקרונות הבאים:

- כינון רשות פלסטינית נבחרת, הנהנית מלגיטימציה רחבה מבית, וזוכה לאמון מצד רובו המכריע של הציבור הפלסטיני. לשון אחר, חיזוק המגמה המסתמנת בזירה הפלסטינית מאז הסתלקות ערפאת.
- שיתוף כל גורמי הכוח הפוליטיים או רובם במערכת השלטון החדשה המתגבשת. צפוי כי מערכת זו תשלים את התגבשותה עם עריכת כל סבבי הבחירות האמורים להיערך בשנת 2005: לנשיאות, לרשויות מקומיות, למועצה המחוקקת ובחירות פנימיות למוסדות הפת"ח.
- נכונות ישראלית לוותר על החד-צדדיות שבהתנתקות וליישם את כולה או חלקה באמצעות תיאום והידברות, בהתאם לקצב היישום של התהליכים הנזכרים לעיל.
- הצגת חזון ישראלי שיצביע על פתיחת תהליך מדיני, שלא יסתיים בפינוי רצועת עזה וצפון השומרון. אין די בהצהרות טקסיות דוגמת ועידת שארם א-שיח')

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3019580,00.html> 1

8.2.2005), יש צורך במתן ביטוי תדיר לחזון זה ברמת המגעים והתקשורת שיתפתחו בין שני הצדדים.

- הכנסת צד שלישי, שיתפקד כגורם מסייע במעבר של הפלסטינים לניהול עצמי של הרצועה לאחר פינויה. גורם זה יהיה אחראי גם לניטור, בקרה ושמירה של היציבות הביטחונית שתפתח באזור ולשמירה עליה. חיוניותו של גורם זה עשויה להתבטל אם יחוו שני הצדדים שרמת האמון המתפתחת ביניהם משביעת רצון.

ב. חסמים פוטנציאליים ליישום ההתנתקות

מימוש האופציה של התנתקות מתואמת עלול להיתקל בחסמים מספר שישבשו אותה, ואף יגרמו למשברים תכופים שיסיגו לאחור את האווירה החיובית. מדובר בחסמים שמקורם בשתי המערכות – הישראלית והפלסטינית – שכל אחת מהן שואפת לצמצם ככל האפשר את החיכוכים הפנימיים הכרוכים ביישום תהליך זה. להלן יפורטו בקצרה חסמים אפשריים.

1. חסמים מתוך המערכת הפלסטינית

- **חשש מ"משחק לידיה של ישראל".** בקרב הגורמים השמרניים בצד הפלסטיני מקנן חשש מפני מה שמוגדר כ"משחק לידי ישראל", או "פח" שטומנת ישראל לצד הפלסטיני בעצם ההכרזה על מהלך חד-צדדי, גם אם ישתנה לדו-צדדי. החשש הוא שגם אם הפלסטינים ייענו לציפיותיהן של ישראל וארצות-הברית – דהיינו, יבצעו רה-אורגניזציה של הרשות וינהיגו דמוקרטיזציה של המשטר (כגון הליכים של שקיפות ושיתוף גורמי אופוזיציה בשלטון) – הם לא בהכרח יזכו בתמורה ראויה מצד ישראל. בין השמרנים יש הטוענים כי הצורך הפלסטיני ביישום דמוקרטיה יכול להידחות עד לסיום "הכיבוש", וכי כל סטייה מעיסוק בסיום הכיבוש פוגעת במטרת-העל הפלסטינית: שחרור פלסטין. לקולות אלה, כך למדנו, יש לעתים יכולת וטו. הם חסם משמעותי בדרך לשינוי השיח הפנימי הפלסטיני ולכינון דפוסי שלטון דמוקרטיים.
- **ירידת התמיכה בארגוני האופוזיציה, שעלולה למנוע את שילובם בשלטון.** כפי שצוין לעיל, מאז הסתלקות ערפאת מסתמנת בסקרים ירידה בתמיכה בחמא"ס. הדבר עלול לגרום לשינוי במדיניות חמא"ס בסוגיית השתתפותה בשלטון, בניגוד להצהרותיה לפני מות ערפאת. האווירה הציבורית חדורת התקוות ברחוב הפלסטיני מאותתת לתנועה שעליה להשתלב במערכת השלטונית אם איננה רוצה לאבד את תמיכת הרחוב. מצב זה דומה במידה רבה

לתקופה שקדמה ליישום הסכם אוסלו, דהיינו, שאיפה צבורית ברורה לשיבה לתהליך מדיני, שבדרך כלל מלווה בדרישה לחדול מכל מעשי אלימות. במצב זה עלולה חמא"ס לחזור בה מנכונותה להשתתף בשלטון, למקד את השתתפותה הפוליטית בשלטון המקומי ולחוש כי יש לה לגיטימציה להמשיך בפעילות האלימה נגד "הכיבוש הישראלי".

- **החשש ממלחמת אזרחים.** הוא גורם הפוגע בכושר ההרתעה של הרשות הפלסטינית. אבו מאזן כמו ערפאת לפניו וכן כלל ראשי הארגונים הפלסטיניים חוזרים ומשננים את מחויבותם בעניין זה. לא אחת הם הביעו את חרדתם מפני "אלטלנה פלסטינית". משמעות הדברים היא שעיקר מאמצי ההרגעה של הזירה ושמירת היציבות ייעשו בדרך של הידברות שיש בה מחד גיסא פוטנציאל חיובי של הגעה להבנות ושל קיבוע דפוסים של דמוקרטיה אך מאידך גיסא הגולם עלול לקום על יוצרו. היינו, עלולה להתרחש החלשה הדרגתית בכושר ההרתעה של הרשות כתוצאה מניסיונות, שהיו בעבר בעתות של משבר במר"מ עם ישראל, מצד ארגוני חמא"ס ואופוזיציה אחרים לבחון מדי פעם את עוצמת התגובה של הרשות, על-פי-רוב בדרך של פגיעה בישראלים. השימוש התכוף של דוברי הרשות בטענה לפיה מבצעי הפיגועים בישראל פועלים בניגוד לאינטרס הלאומי הפלסטיני הוא חיובי ביותר אולם בזירה הפנים פלסטינית הוא גם מתפרש כניסיון לטעון שהרשות איננה פחות פטריוטית מארגוני האופוזיציה, היא רק מנסה דרך אחרת וכי היא לא הניחה את נשקה לבלי שוב. היינו ממד מסוים של אפולוגטיקה שבתקופות של משבר עם ישראל מחליש את הרשות מבית.

- **מורשת ערפאת.** מורשת זו עשויה להיות מונחת כאבן ריחיים על צווארו של אבו מאזן. המחויבות למורשתו המדינית של ערפאת, שאותה ביטא אבו מאזן בבירור לקראת הבחירות לנשיאות, לא נועדה לצורכי בחירות בלבד. היא גם משקפת ניסיון להבחין בין ההתנהלות של ערפאת, שנתפסה ככישלון אליבא דכולי עלמא, לבין דרכו המדינית, המקובלת על מרבית הציבור הפלסטיני. דרך מדינית זו משקפת את עמדות היסוד של הפלסטינים במשא-ומתן המדיני: מדינה פלסטינית בקווי 1967, ירושלים כעיר בירה ופתרון צודק לבעיית הפליטים. יכולתו של אבו מאזן להפגין גמישות בתחום המדיני תלויה במידה רבה בהצלחתו להכניס שינויים בסדרי השלטון ובאופן התנהלותו. הדבר חייב לקבל ביטוי בתחושת הציבור, שבדרך כלל מבקש גם לחוש בתמורה הישראלית או לעמוד על האופן בו מתייחסת ישראל לשינויים אלה.

- **הלקח מהסדרי הביניים שנחתמו עם ישראל.** מנקודת ראותם של הפלסטינים לקח זה שלילי ביותר. תחושתם היא כי ישראל ניצלה ועודנה מנצלת הסדרים אלה לקביעת עובדות בשטח, וכי היא משבשת כל אפשרות לגבש בעתיד נוסחה

שעליה יושתת הסדר הקבע. חוסר האמון בסוגיה זו מתמקד בבעיית ההתנחלויות. ישראל לא הצליחה, לטענת הפלסטינים, לאורך כל תקופת הסכם אוסלו (1994-2000), לעמוד ולו בהתחייבות אחת מהתחייבויותיה בסוגיה זו. הבנייה בתוך ההתנחלויות ומחוצה להן נמשכה באין מפריע, וכך גם הקמת המאחזים ואי היכולת לפנותם. אמנם בעיתונות פורסמה עצומת תמיכה בחתימתם של כ-500 אינטלקטואלים פלסטינים (25.12.04), שחיזקה את ידי אבו מאזן בסוגיית הפסקת האלימות והמאבק המזוין, עם זאת, העצומה ביטאה גם התנגדות נחרצת לפתרונות ביניים או לפתרון של "מדינה זמנית".

- **פער בין השאיפה להשגת עצמאות לבין קבלתה "בחסדי" ישראל.** בעקבות החתימה על הסכמי אוסלו, חשו פלסטינים רבים תסכול והשפלה בשל התלות שלהם בישראל. ההסכמים הבהירו שמדובר במעבר ממצב מסכנות שלו גרמה ישראל למצב של עצמאות חלקית, שניתן להם בחסדה. כלומר, העצמאות אינה מושגת בהכרח כתוצאה ממאבק והקרבת קורבנות, מה שמערער את מיתוסי הגבורה המתפתחים בכל חברה הנתונה במאבק לאומי, ומחלישה בסופו של דבר את מי שאמור לנהל משא ומתן עם ישראל. משום כך, התנתקות חד צדדית מתפרשת בצד הפלסטיני בראש ובראשונה כהפקעת זכותם להחליט על גורלם ורק אחר כך כהצלחה של ההתנגדות המזוינת או הטרור הפלסטיני.

- **מעמדו של הצד השלישי.** הפלסטינים צדדו באורח קבע במעורבות של צד שלישי, הנתפסת על ידם כגורם מאזן נוכח העצמה הרבה של ישראל. אולם במקרה זה ישנה, כצפוי, רגישות רבה בנוגע לתפקיד שימלא הצד השלישי: האם יתמקד בסיוע ובהכשרה או יתערב בניהול העניינים הפנימיים? התנהלות פטרונית עלולה לעורר תגובות בנוסח: "פגיעה בעצמאות ההחלטה", "אובדן חלום המדינה העצמאית" ועוד. הסתלקות ערפאת מצמצמת במידה רבה את החשש הזה, אך אינה מבטלת אותו כליל, והדבר עלול לפגוע בתרומתו של הצד השלישי למימוש תהליך ההתנתקות.

2. חסמים מתוך המערכת הישראלית

- **חרדת הקיום היהודי.** על חרדה זו נשענת תורת הביטחון של מדינת ישראל מאז כינונה, והיא גורמת לצה"ל להגיב לא פעם בכוחנות יתר על איומים שהוא מזהה ברמת השטח ומעוררת את יצר הנקמה של הצד השני. תורה זו עוצבה בתקופה בה ישראל הייתה חלשה בהשוואה לשכנותיה, והתחושה של איום קיומי הייתה ממשית. כיום מחזיקה ישראל בעצמה ביטחונית וכלכלית שאין לכל מדינות ערב יחדיו. עצמה זו מותירה ביד ישראל את היוזמה ומאפשרת לה לשלוט במידה רבה באירועים. הפעלת עצמות בהיקפים כה גדולים הופכת

בסופו של דבר את הפלסטינים לדויד המתעמת עם "גולית יהודי" ומבקש להוכיח לו שלא ישבור אותו בעצמתו.

- **חוסר אמון כלפי הפלסטינים.** בישראל מפקפקים ברצונם ואף ביכולתם של הפלסטינים לחדול מן הטרור ולהסכים לכינון מדינה פלסטינית בגבולות 1967, אף כי רבים מראשי הזרם הלאומי הפלסטיני מצהירים על נכונותם להסתפק בכך. חרף האמון שהציבור הישראלי רוחש לאבו מאזן, המחויבות העמוקה ל"מורשת ערפאת", שעליה הצהיר ערב הבחירות לנשיאות, מחזקת את הספקות בעניין זה. סוגיה זו מטרידה רבים בישראל, אף כי יש הבנה לכך שהצהרות אלה הן חלק מתעמולת הבחירות או מן הצורך לגבש לגיטימציה רחבה לשלטונו. ישראלים רבים מפרשים דברים אלה כניסיון להוליך שולל, ומשוכנעים בכך שמדובר כאן ב"אותה הגברת בשינוי אדרת". מבחינה פוליטית זהו נטל שמקבלי ההחלטות לא יוכלו להתעלם ממנו.

- **התנגדות במערכת הפוליטית.** ההתנגדות יוצרת מצב של אי-יציבות שלטונית ומכבידה על יישום תכנית ההתנתקות. מקור ההתנגדות הוא בעובדה שמפלגות הימין מתנגדות אפילו לשימוש במונחים של פשרה טריטוריאלית עם הצד הפלסטיני. פשרה כזו עלולה לגרום להרס מפעל ההתיישבות שעליו שוקדים תומכי הימין כבר מאמצע שנות ה-70, והיא מנתצת את חלום השיבה לנחלת אבות, אותו רקמו והנחילו לדור הצעיר. התנגדות זו היא חסם כבד, משום עצמתם הפוליטית של מפלגות וגופים אלה המסוגלים להפעיל לחץ ציבורי ופוליטי על מקבלי החלטות כדי לבלום ולשבש את תכנית ההתנתקות.

- **איומי סרבנות מצד חיילים שהם תושבי ההתנחלויות או מצד תומכיהם.** ערב יישום התכנית החשש לסרבנות מצד תומכי הימין ממשי יותר מבעבר. סרבנות לפינוי מתנחלים בהיקף גדול עלולה להעמיד בסימן שאלה את שלמות הצבא ולפגוע קשות ביציבות מערכת השלטון במדינת ישראל. משום כך גובשה תכנית לפיה המשטרה אמורה לבצע את הפינוי, בעוד שחיילי צה"ל יאבטחו אותו. במעטפת החיצונית כלומר, יקלטו את המפונים וימנעו את חזרתם להתנחלויות. ספק רב אם אפשר להוציא תכנית זו לפועל; נראה כי הפינוי יחייב שימוש בכוחות גדולים במיוחד, שהמשטרה לבדה לא תוכל לספק.

- **איום על חיי פונקציונרים בכירים וקצינים האחראים לפינוי.** איומים אלה, שמקורם בחוגים הרדיקליים בציבור המתנחלים ותומכיהם, עלולים לגבור ככל שיתקרב מועד הפינוי. חוגים אלה רואים בהתנתקות ובפינוי התנחלויות בכלל עצירה של תהליך הגאולה, שהאמונה בו הניעה אותם להתיישב שם. הפגנות סוערות מול בתיהם של פונקציונרים בכירים הפכו זה מכבר לתופעה שכיחה. ייתכן שההתנגדות לא תחרוג מדפוס מחאה זה, אך לא ניתן להתעלם מן האפשרות שאנשים מן השוליים הקיצוניים ינקטו אמצעי דרסטי, כגון רצח או

פגיעה גופנית במי שאחראים לפינוי. אלימות שתחלחל למחלוקת הפנימית בישראל, עלולה לשבש כליל את כל התהליך.

- **אפשרות של פגיעה במקומות הקדושים לאסלאם.** החשש לפגיעה במקומות אלה נמצא זה מכבר על סדר היום של מערכת הביטחון הישראלית. גם במקרה זה מקור האיום הוא בחוגי הדתיים הרדיקליים מקרב המתנחלים ותומכיהם, שכן הם רואים בסכסוך עם הפלסטינים סכסוך דתי ולא לאומי. תכניות לפיצוץ מסגד אלאקצא נרקמו כבר בעבר, וכיום גובר החשש מניסיון דומה על רקע ההתנתקות העומדת על הפרק. אם יתמש איום זה, עלולה להתחולל תבערה שתשנה כליל את פני המזרח התיכון, ואולי אף תביא לכך שישראל תאבד את ריבונותה.

- **התנגדות מצד ישראל למעורבות צד שלישי.** מעורבות של מדינות זרות – חוץ מארצות-הברית – ביחסי ישראל עם הפלסטינים עוררה מאז ומתמיד התנגדות מצד ישראל. מעורבות כזו נתפסת כמהלך העלול להפעיל לחץ על ישראל ולכבול את ידיה במאבקה בטרור. ישראל חוששת שעמדתן של מדינות אירופה נוטה לטובת הפלסטינים, וגם מצרים אינה מצטיירת כגורם שמעורבותו רצויה, שכן המצרים מחויבים באופן טבעי ובגלוי לצד הפלסטיני, ובוודאי אינם מסוגלים לנקוט אובייקטיביות. אשר לארצות-הברית – היא שואפת במוצהר לחולל תהליכים של שקיפות שלטונית ודמוקרטיזציה בעולם הערבי. הדבר יחייב אותה במוקדם או במאוחר לשלם על כך במטבע ישראלי.

ג. והיה אם לא יטופלו חסמים אלה

החסמים שהוצגו לעיל משקפים את משקעי האיבה, המרירות וחוסר האמון שנוצרו בין שני הצדדים, במהלך למעלה ממאה שנות עימות, משקעים שקבעו את אופי החיים של שתי האוכלוסיות באזורנו. מות ערפאת מפחית חלק ניכר מן החסמים, שחלקם נוצרו בשל אישיותו ודרך התנהלותו במהלך יותר מארבעים שנות הנהגה. עם זאת, מותו לא העלים את בעיות היסוד שעמן יידרשו להתמודד המנהיגים הישראלים והפלסטינים. הימנעות מטיפול בחסמים לפני ביצוע תכנית ההתנתקות, במהלכה או אחריה – עלולה לעורר מחדש את הבעיות שאותן מבקשת תכנית זו לפתור. להלן יוצגו בקצרה הבעיות.

1. הבעיות בצד הפלסטיני

- **ערעור מעמדו של אבו מאזן.** בחירת אבו מאזן ליושב ראש הרשות הפלסטינית התממשה כצפוי. נכון לעכשיו, יריביו בפת"ח לא יצאו נגדו. אף-על-פי-כן, קיים חשש כי הם יפרשו את מהלכיה של ישראל כמזימה אנטי-פלסטינית ואת

המשא-ומתן שיבקש אבו מאזן לנהל עם ישראל – ככניעה וכפגיעה בכבוד הלאומי הפלסטיני. לטיעון מסוג זה עלולים להצטרף, אם לא ליזום, ארגוני האופוזיציה האסלאמיים והחילוניים, ובכך יצרו את צעדיו. יש לזכור שהאחריות לנפילת ממשלתו של אבו מאזן (בקיץ 2003) איננה מיוחסת רק לערפאת; רבים במחנה פת"ח, חמא"ס וגופים אחרים מאמינים כי אירוע זה נגרם עקב אי-נכונותה של ישראל להעניק לאבו מאזן הישג כלשהו בעיתוי הנכון. הישג כזה היה עשוי לאזן את חולשתו מול ערפאת ולאפשר לו ולממשלתו להמשיך לתפקד. לקח זה טבוע עמוק בתודעת הפלסטינים, ויש להניח כי הם ימשיכו לעקוב בקפדנות אחרי מידת היענותה של ישראל ואחרי הביצוע הלכה למעשה של הצעדים שהיא תתחייב להם.

● **המשך קיומן של שתי "רשויות" נפרדות בתחומי רצועת עזה.** מצב זה שרר ברצועה בשנים 1994-2000, כאשר תנועת חמא"ס בחרה "לשבת על הגדר". כלומר, ייתכן כי ארגוני האופוזיציה האסלאמיים ימשיכו לפעול על פי סדר יום משלהם, לפיו תופסת "ההתנגדות המזוינת" לישראל מקום מרכזי. אחת הסיבות לקיום מצב זה בימי ערפאת הייתה המסר הכפול שעלה מדבריו לארגוני האופוזיציה ולמנגנוני הביטחון. כתוצאה מכך, אלה לא הרגישו חופשיים למנוע פעולות נגד ישראל ואלה לא הרגישו כבולים לבצע אותן.² כמו כן, יש לזכור שמעמדה של הנהגת הפנים של חמא"ס נחלש לעומת כוחה של הנהגת החוץ של התנועה. זו האחרונה מושפעת גם מלחצים של גורמים פונדמנטליסטיים דוגמת איראן וחזבאללה. למועצה המחוקקת יש פוטנציאל מסוכן, משום שאי השתתפותה במועצה תותיר אותה מחוץ למערכת הפוליטית, לא תחייב אותה לשאת באחריות כלשהי ותנציח מחדש מצב של שתי רשויות בתוך רשות אחת. הירידה בשיעורי התמיכה בחמא"ס, כפי שהיא באה לידי ביטוי בסקרים המתפרסמים מאז הסתלקות ערפאת, אם תמשך, היא גורם מרתיע מפני השתתפות בבחירות ולא גורם מושך. לפי שעה נראה שחמא"ס מתגברת על בעיה זו בדרך של התמודדות בבחירות המוניציפליות, היא נענית לרחשי הלב של הציבור וזוכה להצלחות מרשימות. לא ברור עדיין כיצד תנהג בבחירות למועצה המחוקקת.

● **סכנה למלחמת אזרחים.** סכנה זו עלולה להתעורר מחדש אם יתפתח שוב מצב של כאוס בתחומי הרשות הפלסטינית. מצב משברי עלול להתפתח כתוצאה מסיבות שונות: משבר במשא-ומתן עם ישראל, ערעור מעמדו של אבו מאזן, או

2 יש לציין לטובה, כי בניגוד לערפאת, אבו מאזן מציג את עמדתו בלשון ברורה ללא כחל וסרק. דבריו זוכים לכבוד אפילו במחנה חמא"ס, בשל ישרנותם וכנותם. באחד המפגשים שהתקיימו עם אבו מאזן לאחר מות ערפאת, אמר מחמוד אלזהאר, בכיר נציגי חמא"ס היום ברצועת עזה: "זו הפעם הראשונה בה הגשנו לנציגי הרשות הפלסטינית חומר כתוב. עד כה נהגנו לדבר עמם בעל-פה". לדבריו, אנשי החמא"ס עשו זאת משום שהכירו בגישה הרצינית שהפגינה ההנהגה החדשה.

מאבקים פנימיים בתוך מחנה הפת"ח על רקע תחושות של קפוח מצד חלק מן הפעילים או על רקע גידול משמעותי בכוחה של חמא"ס. במצב כזה עלולים בכירי הפת"ח לנקוט מהלכים שיביאו להתנגשויות פנימיות, כדי לסגור חשבונות פנימיים מחד גיסא וכדי להצר את צעדי חמא"ס מאידך גיסא. ישראל עלולה למצוא את עצמה משלמת את המחיר, משום שהתפרצות כזו תתפרש כמו תמיד כמזימה ישראלית ותביא להגברת הטרור נגדה. יש לזכור שחמא"ס ממשיכה לגלות נחישות במחויבותה להימנע ממלחמת אזרחים – היא הוכיחה זאת בעבר וכנראה תנסה להתמיד במדיניות זו. אם תותקף על ידי פת"ח, חלק מרכזי בתגובתה יופנה נגד ישראל, דהיינו, היא תפרוק את זעמה באמצעות הגברת הטרור נגד ישראל.

- **היווצרות מוקדי תסיסה בציבור הפלסטיני.** מוקדים כאלה, שיצביעו כבעבר על ההשפלה והתבוסתנות הכרוכים בגיבוש הסדר או הסכמה עם ישראל, יתפתחו בהדרגה, אם לא יוכל אבו מאזן לנפנף בהישגים מול בני עמו. או אז יישלפו אמירות ומסרים בגנות הנטישה של מורשת ערפאת ובגנות חילול כבוד החללים וכבוד האומה; אולי כל אלה יערערו בהדרגה את הלגיטימציה של ההנהגה הפלסטינית. מוקדים מסוג זה עלולים להתפתח לא רק מתוך גופים וארגונים בעלי אופי פוליטי, אלא גם בהשראת דמויות בעלות השפעה בציבור, דוגמת אינטלקטואלים, פובליציסטים ודוברים אחרים. גם אישים אלו עלולים למתוח ביקורת ולנהל מערכה שתחליש את ההנהגה. מאחר שההנהגה החדשה לא תוכל ליהנות ממעמד-על, החסין מפני ביקורת, בדומה לזה של ערפאת, היא תיאלץ להתמודד עם התקפות ביקורת "בסגנון ישראלי", שיאלצו אותה לפעול ביתר שקיפות וכנות.

- **התפטרות של אבו מאזן.** להבדיל מערפאת, אבו מאזן איננו מתכוון להיאחז בשלטון כבקרנות המזבח. הוא שב לתפוס עמדה בכירה בהנהגה הפלסטינית, על-אף המשבר שנגרם עקב נפילת ממשלתו ועל-אף הסכסוך שפרץ בינו לבין ערפאת. הסיבה העיקרית לכך היא התרחקותו מן המעגל של מקורבי ערפאת והימנעותו מחתרנות וממתחת ביקורת אישית. אבו מאזן המשיך להיות נאמן לערפאת חרף רגשות התסכול והמרירות שחש. קיימת סכנה שאם ימצא כי אינו מצליח להתמודד עם הקשיים מבית או עם אלה שמערימה ישראל, הוא יוותר על ההנהגה.

- **דגם סומליה.** מצב של כאוס ברצועת עזה עלול להתחדש, אם בשל התפטרות אבו מאזן, אם בשל ערעור מעמדו, אם בשל כישלון התיאום או שיתוף-הפעולה עם ישראל ואם בשל שילוב של כל הגורמים הללו. במצב זה לא ימצא שום גורם פנימי בעל עצמה מספקת, שיוכל לזכות בהגמוניה ולהשליט סדר. השליטה ברצועה עלולה להתחלק בדומה למתרחש בסומליה בין כנופיות שונות, שכל

אחת מהן תפעל באזור אחר. כשלעצמו, מצב כזה עשוי לשרת את האינטרסים של חמא"ס, משום שיש לה פוטנציאל גבוה לגייס תומכים דווקא מקרב חלכאים ונדכאים, ותלותם בה תתחזק ותלך. במשך הזמן מצב של תוהו-ובוהו עלול להוביל להשתלטות מוחלטת של חמא"ס על רצועת עזה.

2. הבעיות בצד הישראלי

- **המשך החדירות של ישראל לרצועת עזה.** ניסיונות לבצע פיגועים או לירות טילים על יישובים ישראלים צפויים לגרור חידוש של המבצעים הצבאיים ברצועה מצד ישראל. פעולות אלה ינציחו את חוסר האמון בצד הפלסטיני ויגבירו את ההתנגדות בישראל לפינוי שטחים ויישובים נוספים. מלבד זאת, פעולות אלה יפגעו קשות במעמדה של ההנהגה הפלסטינית החדשה, שכן הציבור הפלסטיני יראה בה ישות חסרת תועלת וחלשה מכדי להתמודד עם העצמה הצבאית של ישראל. בנסיבות כאלה סביר להניח כי הפלסטינים ישוּבו לתמוך בארגונים הפונדמנטליסטיים, האורבים כל העת לשעת כושר.
- **נפילת הממשלה.** גורמים רבים מאיימים על יציבות הממשלה בישראל: התבטאויות נחרצות של רבנים רבי השפעה בימין בזכות הסרבנות, גילויי סרבנות ערב הפיני או במהלכו, התקפות של חברי כנסת המתנגדים להתנתקות וביקורת קשה על הצעדים הספק כוחניים ספק דמוקרטיים שנקט שרון, בניסיונו לאשרר את תכנית ההתנתקות וליישמה. במצב זה, גם אם ימצא בכנסת רוב שיתמוך בתכנית, רוב זה עלול להצטייר כבלתי-מוסרי.³
- **התנגשויות אלימות בין תומכי ההתנתקות למתנגדיה.** אירועים אלימים עלולים לפרוץ עקב התגברות המתרחקות בין שני המחנות, ואפילו פגיעה בדמות פוליטית או לא פוליטית שיש לה חלק ביישום תהליך ההתנתקות. אם אכן תהיה פגיעה באישיות כזו, מעמדה הוא שיקבע את היקף ההתנגשויות ואופיין. הלקח מרצח ראש הממשלה רבין חקוק בתודעתם של רבים, אך עדיין קיים מיעוט העלול לראות ברצח אמצעי לגיטימי, בנסיבות מסוימות. אמנם כיום ראשי המתנחלים ורבניהם עדיין מביעים התנגדות פומבית ונחרצת לאלימות, אך נוכח האווירה המתלהטת בקרב ציבור זה, אין כל ערובה לכך שבעתיד לא יקום מי שיעשה דין לעצמו.
- **התגבשות אופוזיציה רחבה של גופים ואישים.** אופוזיציה כזו עלולה לקום נוכח ההתארגנות הבינלאומית שתלווה את השלב שלפני הפינוי ואת השלב שאחריו. הגורמים הבינלאומיים ישאפו באופן טבעי לעודד צמיחה מחודשת של תהליך מדיני בעל אופי דו-צדדי. אולם סביר כי האופוזיציה שתקום בישראל תראה בכך

3 בעיקר לאור הלבטים והמחלוקות בליכוד, שכונתה בפי שרת המשפטים ציפי לבני מפלגה "עם כיפה בכיס".

ניסיון לרתום את העגלה לפני הסוסים, דהיינו, לסחוט מישראל ויתורים נוספים. ההתנתקות תוגדר בפי אופוזיציה זו כצעד ראשון בהתפרקות ישראל מערכיה הרוחניים ומנכסיה הטריטוריאליים. כבר היום מפרשים חוגים אלה את הקריאות לכינוס ועידה בינלאומית כאמצעי להפעלת לחץ על ישראל, ולא כניסיון לסייע בפתרון הסכסוך. נוכחות צד שלישי באזור בהקשר לביצוע ההתנתקות עלולה לחזק טיעונים לפיהם ישראל נכנעת לתכתיבים של גורמים בינלאומיים, שטובתה איננה עומדת לנגד עיניהם.

ד. אסטרטגיות ודרכי התמודדות

כדי למנוע התגשמות של התסריטים שתוארו לעיל, נדרש, בראש ובראשונה, להעריך את משמעות השינויים שהתחוללו בזירת הסכסוך הישראלי-פלסטיני עם מותו של ערפאת. בהקשר זה נדרשת בחינה מחודשת של מערכת היחסים בין מדינת ישראל לפלסטינים. במילים אחרות, יש לבחון את האינטרסים של מדינת ישראל, את הדרך להגשמתם ואת הגישה כלפי הצד הפלסטיני. האם להמשיך להאזין להצהרות הקולניות שמשמיעים תדיר אנשי דת, אינטלקטואלים ופונקציונרים פלסטינים בכירים, המביעים כל העת רגשות זעם וקיפוח ותובעים את מימוש הזכויות "הגזולות" מן הפלסטינים? ושמה יש להיות קשובים דווקא לשיח הפנימי בחברה הפלסטינית, לטענות ולטענות-הנגד המועלות בוויכוחים הפנימיים המתנהלים בה? דומה כי הגישה השנייה עשויה ללמדנו על אופיו של פרטנר זה יותר מאשר התייחסות להצהרה פומבית זו או אחרת של אישיות בכירה. הבעיות הפנימיות, הנגזרות מקשיי היום יום, הן אלה שיקבעו בסופו של דבר את מידת הגמישות והפרגמטיזם של הצד הפלסטיני, והן גם עשויות ללמד על המניעים למהלכים הפלסטיניים השונים. ייתכן שבחינה מעמיקה של בעיות אלו תוביל לחשיבה אחרת ולהגדרה מחדש של האינטרסים של ישראל. בעקבות זאת ניתן יהיה לנסח את המדיניות הרצויה כלפי הפלסטינים ולהחליט אודות התגובות המתאימות לגילויי האלימות שהם נוקטים מדי פעם.

נראה שבמצב הקיים, טוב תעשה מדינת ישראל אם תשתית את האינטרסים שלה על העקרונות הבאים:

- **הפסקת הפרסונליזציה של הסכסוך.** על ישראל להימנע מלהשליך את יתרה על מנהיג זה או אחר, אלא לראות בעם הפלסטיני כולו פרטנר למשא-ומתן. מנקודת ראות זו, שילוב האופוזיציה הפלסטינית – ובראשה חמא"ס – בשלטון הוא אינטרס עליון של מדינת ישראל. במילים אחרות, זהו אינטרס ישראלי שחמא"ס תקבל על עצמה את כללי המשחק הפוליטיים המקובלים: השתתפות בבחירות, ייצוג בפרלמנט ועוד. שילובה במערכת השלטון לא זו בלבד שיחייב אותה לשאת באחריות, אלא גם יאלץ אותה להשלים עם כללי המשחק, לפיהם

אין לגורם שאיננו ממשלתי זכות לשאת נשק או לעשות בו שימוש; לשון אחר, יציאה ממעגל הפיגועים. אמנם הדבר לא יבטיח הפסקה מוחלטת של הפיגועים והטרור, אך יוציא ממעגל זה גורם מאוד משמעותי.

- **דמוקרטיזציה של הרשות הפלסטינית.** מבחינת ישראל, דמוקרטיזציה של הרשות משמעותה שקיפות של עמדותיה, כוונותיה ויכולותיה של ההנהגה הפלסטינית להתמודד עם יריבים פוליטיים. התביעה לדמוקרטיה זוכה לתמיכה רחבה מצד כל מרכיבי החברה הפלסטינית. מימוש תביעה זו עשוי להוות פריצת דרך בין-ערבית, ולהשפיע על מדינות נוספות במזרח התיכון, דוגמת עיראק שעברה אף היא מערכת בחירות מוצלחת, ולהתגבש בהדרגה כדגם חיקוי ערבי. עד כה לא היו סיכויים רבים למהלכים שיקדמו דמוקרטיזציה ברשות, אם בשל המכשולים שהציבה דרך התנהלותו של ערפאת ואם משום שמדינת ישראל לא הבהירה די הצורך את עמדתה בנידון.

- **עידוד הפלסטינים לנקיטת יוזמה.** הדבר אולי ישמיט מידי ישראל את היתרון לו הורגלה במהלך מגיעה המדיניים עם הפלסטינים, אך יבטא יציאה של הפלסטינים מעמדת הצד המקופח, המצפה לראות כיצד ומתי מתכוון "הגוזל להשיב לו את גזלתו". עד כה יזמה ישראל את מרבית הרעיונות, גיבשה את מרבית ההצעות והציעה אותן לפלסטינים. יוזמה זו העניקה לה יתרונות רבים, משום שבכך קבעה ברוב המקרים את אופן ההתנהלות של המשא-ומתן. לעומת זאת, הפלסטינים נמנעו מלנקוט יוזמה, מאחר שראו בכך מהלך תבוסתני ומשפיל. משמעותו הייתה הבעת נכונות מראש לויתורים או לפשרה. תפיסה זו באה לידי ביטוי בדבריו של השייח' אחמד יאסין, לאחר כינוס ועידת הפסגה הערבית בביירות, שבה אומצה היוזמה המדינית הסעודית (מרץ 2002): "כל יוזמה ערבית היא בבחינת תבוסתנות...הם גזלו, הם לקחו...שיציעו הצעות ואנו נחליט אם לקבל או לדחות".

- **שינוי השיח הפלסטיני הפנימי** משיח מתלהם אנטי-ישראלי ואנטי-מערבי לשיח מציאותי יותר. המטרה היא להפקיע מידי הכוחות השמרניים, אבירי הסיסמאות ודברי הרהב, את ההגמוניה על שיח זה. מבחינות מסוימות דומה השיח הפלסטיני הפנימי לשיח הערבי הפנימי: שניהם בעלי אופי מחאתי, תובעני, מאשים ונטול נכונות לשאת באחריות. עם זאת, בעיתונות הפלסטינית קיימת פתיחות יחסית, וזו מאפשרת לקולות של שוחרי רפורמה ותיקונים לבוא לידי ביטוי באופן חופשי בהרבה מאשר בשאר ארצות ערב. האישים המשמיעים קולות אלה נסמכים על תשתית ציבורית רחבה וחדורה תודעה דמוקרטית. שינוי סגנון השיח לא זו בלבד שיתרום לשינוי פני החברה הפלסטינית, אלא אף יקהה את המתיחות והאיבה בין ישראל לפלסטינים.

אם תרצה ישראל להסתמך על העקרונות שלעיל ולמנוע את התגשמות התסריטים רואי השחורות, יהיה עליה לפעול בשני כיוונים המשלימים זה את זה:

1. לנקוט אסטרטגיות **ממקסמות**, שיגדילו ככל האפשר את כוחם של הגופים הפלסטיניים העשויים לסייע לקידום יעדיה של ישראל.

2. לנקוט במקביל אסטרטגיות **ממזערות**, שיפחיתו ככל האפשר את כוחם של אלה החותרים להשליט מצב של כאוס או מתנגדים לתכנית ההתנתקות.

1. אסטרטגיות ממקסמות

במוקד אסטרטגיות אלו יש להעמיד את התמיכה והסיוע לאבו מאזן. יש לגבש סדרת פעולות שצירופן יהפוך למכפיל כוח, וכך יוכלו לחזק את אבו מאזן בדרכו. להלן יפורטו כמה פעולות רצויות כאלה לצד התנהגויות שמהן חשוב להימנע.

- על ישראל לעמוד בלוח הזמנים של תכנית ההתנתקות ולהקפיד על ביצוע השלב הראשון של התכנית במועדו. במקביל, עליה לפרסם הצהרה פומבית המדגישה את נכונותה לפנות התנחלויות – בהן יישובים שבעבר לא הייתה כל כוונה או אפשרות לפנותם, עקב תמיכה הציבור הישראלי בהם. הצהרה מפורשת כזו תהווה למעשה שבירת טאבו ותתרום לבניית האמון שהתערער בין ישראל לפלסטינים במהלך שנות האנתיפאדה הנוכחית. בהקשר למדיניות כלפי מפעל ההתנחלות בשטחים. אם מהלך זה יבוצע בתיאום ובהסכמה עם ממשלו הנבחר של אבו מאזן, הדבר יאפשר לסתור את טענת מתנגדיו, לפיה תכנית ההתנתקות נרקמה תודות ל"התנגדות המזוינת". הצהרה כזו גם תספק תמיכה למאמציו של אבו מאזן לגבש הפסקת אש או הפסקה כוללת של המאבק המזוין, והיא תגביר את האמון כלפי ישראל ותערער את ההגמוניה של הקולות השמרניים בקרב הפלסטינים, החותרים להמשך המאבק.

- יש להבין כי המפתח לשיפור מערכת היחסים בין ישראל לפלסטינים הוא מידת האמינות והנחישות של הממשל הפלסטיני במאבקו בטרור, ולא התוצאות המיידיות שיושגו ברמת השטח. ישראל צריכה לייחס חשיבות מכרעת לשינוי בשיח הפלסטיני הפנימי, ולא דווקא לכישלונות שעלולים לנחול כוחות הביטחון הפלסטיניים במאבקם במחבלים ובמשגרי הקסאמים. בשבוע שקדם לבחירות לנשיאות העמיד אבו מאזן את הסוגיה הזו במוקד סדר היום של מערכת הבחירות. את ניצחונו אפשר לפרש כמתן לגיטימציה להמשך מאבקו זה מטעם ציבור בוחריו. היענות חמא"ס לדרישותיו להפסקת אש משקפת הכרה בתוצאות הבחירות אותה הביעו פעיליה, חרף ביקורות על זיופים ורצון להדגיש את תרומתם ל"הצלחה" זו כפי שהופיע בהתבטאויותיהם לאחר הבחירות.

- על ישראל להביע תמיכה פומבית בגיבוש משטר דמוקרטי בשטחי הרשות הפלסטינית, וכן לאפשר מהלך תקין של כל מערכת בחירות שתתנהל בתחומיה. הפלסטינים עדיין רוחשים אי-אמון חריף כלפי עמדת ישראל בתחום זה; רבים מהם סבורים שלממשלת ישראל (ובייחוד לממשלת ימין) אין כל עניין בהתפתחות שלטון פלסטיני דמוקרטי חזק, שיהיה מסוגל לקבל החלטות ואף להוציאן לפועל.
- חשוב שישראל תציג תכנית מחייבת להמשך התהליך, ותבהיר שלא מדובר בפניו של רצועת עזה וצפון הגדה המערבית בלבד, כי אם בראשיתו של תהליך האמור לשחרר אותה מן השליטה על כשלושה מיליון תושבים. הבהרה זו תבטא מפורשות את הצורך הלאומי של ישראל בכינון מדינה פלסטינית, ויש סיכוי כי היא תמתן את חששות הפלסטינים, הנוטים לראות בכל מהלך של ישראל קונספירציה המכוונת נגדם. פעולה זו גם תחזק את ידיהם של שוחרי הדמוקרטיה בצד הפלסטיני ותפחית מכוחם של אנשי ה"אמרנו לכם" השמרנים, המתנגדים לניסיונות הרפורמיסטים והפרגמטיסטים לנטוש את הדרך הישנה.
- חשוב שישראל תדגיש את מחויבותה לציבור הפלסטיני – "הרוב הדומם", ותצהיר כי מאז ומתמיד ראתה בו פרטנר. ציבור זה ינק ערכים של דמוקרטיה בתקופת שלטונה של ישראל, גם כאשר ניהל נגדה מאבק עד חרמה, ומבקש היום להטמיע ערכים אלה בממשל הפלסטיני. הצהרה כזו עשויה לחזק את דרכו של אבו מאזן, משום שתספק תמיכה לטענתו לפיה בדרך ההידברות ניתן להשיג יותר מאשר באמצעות פעולות טרור. חשוב במיוחד ללוות הצהרת מחויבות זו בפתחת שוק העבודה בישראל לפני הפלסטינים – גם פעולה זו תתרום לחיזוק המגמות הרצויות.
- על ישראל להימנע ככל האפשר מלשחק לידי הפונדמנטליסטים הקיצונים ולידי אלה הפוסלים מראש כל מהלך של התקרבות בין הצדדים. מבחינה מעשית פירוש הדבר לשמור על איפוק מרבי ולהימנע מתגובת יתר צבאית, כדי שהאצבע המאשימה של הציבור הפלסטיני תופנה אל הקיצונים, כפי שקרה מן המחצית השניה של 1996 ועד לפרוץ האנתיפאדה הנוכחית. באותה תקופה (1996-2000) היכו בכירי חמא"ס על חטא, על שאיבדו את תמיכת הציבור ולא הצליחו להתמודד עם עצמת הרשות הפלסטינית ותומכיה.
- ישראל צריכה להתאמץ ולחדור אל השיח הפנימי הפלסטיני במגמה להבהיר שאינה מעוניינת להשתמש בכוח, ושהצטיידותה באמצעי לחימה משוכללים נועדה בראש ובראשונה לצורכי הרתעה ולא לשימוש. במילים אחרות, עליה להדגיש שהיא עושה בהם שימוש לצורך הגנה עצמית, בתגובה על פרובוקציות מצד הפלסטינים. היום מרבית הארגונים הפלסטיניים לטעון שירי המרגמות וטילי הקסאם נועד להגנה עצמית.

- על ישראל לפתוח בתהליך של חזרה לקווי ה-28 בספטמבר 2000, על פי לוח זמנים מתואם עם הממשל הפלסטיני החדש ובהתאם לצורכי הביטחון. זהו צעד שיש בו כדי להניח בידי ממשל זה קלפי מיקוח חשובים במאבק הציבורי שיתנהל שם נגד ארגוני האופוזיציה הפלסטיניים.

2. אסטרטגיות ממצרות

כאמור לעיל, אסטרטגיות מסוג זה אמורות להציב בראש סדר היום את הפסקת הטרור הפלסטיני ואת ניטרול הקיצונים שבמתנגדי ההתנתקות בצד הישראלי. אסטרטגיות כאלה יכולות לכלול:

- הבעת נכונות מצד ישראל לשאת ולתת אפילו עם נציג חמא"ס, ובלבד שייבחר בבחירות דמוקרטיות.
- התחייבות פומבית של ישראל להימנע מחיסול או "סיכול ממוקד" של מבוקשים מארגונים שונים, אם אלה האחרונים יודיעו על הפסקת פעולותיהם נגד ישראל.
- הבלטת ההישגים שבהם תזכה ישראל כתוצאה מיישום תכנית ההתנתקות, וביניהם: גיבוש הסכמה ותיאום עם הממשל האמריקאי ועם הממשל הפלסטיני החדש, השגת תמיכה מצד מרבית מדינות המערב ואף מצד חלק ממדינות ערב. בקצרה, המסר שיעלה מכיוון הסברה זה יהיה שההתנתקות מרצועת עזה היא אינטרס חיוני של ישראל, ולא נסיגה הנובעת מאימת ההתנגדות המזוינת.
- הבלטת ההבדל בחשיבות שמיחס הציבור הישראלי ליהודה שומרון וחבל עזה לעומת לבנון ואת המחיר הרב שמוכן ציבור זה לשלם כדי למנוע איומים של טרור מאזורים אלה. לבנון מעולם לא נחשבה חלק מארץ ההבטחה גם לא על ידי מרבית הציבור הדתי בישראל. העובדה שחזבאללה הפך לאויב נתפסת על ידי רבים במדינת ישראל כאחד מכשלונות מלחמת שלום הגליל (1982). יש לזכור כי בראשית האנתיפאדה טענו פלסטינים רבים שה"חולשה" שהפגינה ישראל בלבנון עודדה או חייבה אותם לנקוט מהלך כוחני. טיעון זה, הגם שהופך לחלוטין בעקבות העצמה שהפגינה ישראל במבצע "חומת מגן" (אפריל 2002), חוזר ועולה מדי פעם בהקשר לתכנית ההתנתקות.
- הבעת נכונות או מחויבות לקיים משאל עם או בחירות עם תום השלב הראשון של הפינוי. פעולה כזו עשויה לנטרל את הזעם בקרב מתנגדי הפינוי הישראליים, ולתעל אותם לערוץ של הידברות, ומנגד, לא תוחמץ ההזדמנות לבנייה מחדש של אמון בצד הפלסטיני, מאחר שהפלסטינים יווכחו בשלב זה שישראל אכן נכונה לשבור את הטאבו של פינוי התנחלויות.

ה. סיכום

תכנית ההתנתקות היא מהלך רדיקלי, שתכליתו ליצור זעזוע הן בקרב הישראלים והן בקרב הפלסטינים. התכנית גובשה והותוותה בעידן ערפאת, שחדל להיות פרטנר בעיני ישראל וארצות-הברית ובהדרגה איבד את מעמדו גם בעיני מדינות אחרות. עתה, משהסתיים עידן זה, לא ניתן עוד להשלים עם העובדה שהמערכת הפוליטית בישראל שבויה בקונספציות עבר ואינה מסוגלת לחולל שינויים בקונסטלציה המדינית באזור. עיצוב תכנית ההתנתקות אכן אמור לענות על חשש זה. האווירה השוררת כיום ברחוב הפלסטיני ואופיה של ההנהגה הפלסטינית החדשה יוצרים "חלון הזדמנויות" שלא היה קיים בעבר. ההתנתקות יכולה לשמש מנוף לבנייה מחודשת של קשרי אמון בין ישראל לפלסטינים, לקראת גיבוש הסכמה על הסדר קבע או הסדר ארוך טווח אחר.